

Алојз УЈЕС

**ПРИКАЗИВАЊЕ СТЕРИЈИНИХ ДЈЕЛА НА СЦЕНАМА
БОКЕ КОТОРСКЕ И УЧЕШЋЕ БОКЕЉА У СТЕРИЈИНОМ
ПОЗОРИШНОМ СТВАРАЊУ ДО 1914.**

(Поводом Стеријиних јубилеја 1806-1856-1956-2006.)

Кључне ријечи: Бока Которска, Стерија (Јован Стерија Поповић), Никола Стеванов Ђурковић-Ришњанин, Позориште на српском језику у Боки-Јоаким Вујић, "Српско пјевачко црквено друштво Јединство". Градови: Котор, Рисан, Панчево, Трст, Београд.

Херцег-Нови, ведута града цртана с мора

Изучавање позоришне културе Стеријиног времена на српском језику у Боки Которској представља веома сложена мултидисциплинарну операцију која обухвата приказивање Стеријиних дјела на сценама Котора, Будве, Херцег-Новог, Рисна и можда још понеког мјеста.

Јован Стерија Поповић

На основу досадашњих изучавања¹ приказивање Стеријиних дјела на сценама Боке Которске у периоду до 1914. године навешћемо неке пројерене податке и понеку претпоставку.

Излагаћемо хронолошким редом:

1860. Кир Јања“ на Савин дан 28. јануара 1860. у Котору у кући Ришњанина Ђура Чучка, члана „Јединства“ а у извођењу чланова тога друштва.² То је било прво јавно извођење једног Стеријиног дјела у Боки Которској. Реприза је приказана 11. септембра 1860. у Котору у Градском позоришту.³
1861. „Прошастих покладах у Будви су ондашњи младићи приказали „Тврдицу“ пок. Поповића.⁴ Представа није документована, преписан је новински извјештај.
1874. „Бој на Косову“, у Которском Градском позоришту приказала је Српска путујућа позоришна дружина под управом Фотија Иличића 2. јула 1874. године.⁵

¹ Консултовати слиједећу литературу:

- Јован В. Бућин. Преглед рада „Српског пјевачког друштва-Јединства“ у Котору од године 1839-1929. Бокешка штампарија Котор 1929.
  - Дарко Антовић. Которско позориште у XIX вијеку. Београд, 1996. Докторска дисертација на ФДУ- у Београду. Ментор проф. Алојз Ујес.
  - Алојз Ујес. Стерија на сцени. Студија у Каталогу за изложбу на XXVII Стеријином позорју-Југословенским позоришним играма. Нови Сад, Стеријино позорје 27. маја 1982.
  - Лука Милуновић. Позориште Зетски дом 1884-1896. Цетиње, 2006.
  - Миодраг Поповић. Историја српске књижевности. Романтизам, II. Београд, 1972.
  - Ђорђе Малетић. Грађа за историју српског народног позоришта у Београду. Београд, 1884.
  - Миховил Томандл. Споменица-Панчевачког српског црквеног певачког друштва 1838-1938. Панчево, 1938.
  - Миховил Томандл. Српско позориште у Војводини I-II. Матица српска. Нови Сад, 1953. (Репринт Архив града Панчева, 2006).
  - Књига о Стерији. Српска књижевна задруга, 335. Београд, 1956.
  - Милорад Т. Николић. Театар на ђумруку. Београд, 1971. Издање писца.
  - Драган Ђурковић. Никола С. Ђурковић као организатор позоришног живота у Срба Београд, 2001. Дипломски рад на ФДУ Ментор проф. Алојз Ујес.
  - Алојз Ујес. Никола Ђурковић и српска сценска музика. Зборник Музиколошког института САНУ, Београд, 1995. Стр. 82-103.
  - Мирон Флашар. Студије о Стерији. СКЗ, 537. Београд, 1988.
- ² Ј. В. Бућин. Српско пјевачко друштво – Јединство“, Котор, 1929, стр. 14.
- ³ Д. Антовић. Дисертација, стр. 372.
- ⁴ Ратко Ђуровић.
- ⁵ Ј. В. Бућин, исто дјело, стр. 28. и Д. Антовић, дисертација, стр. 226-227.

1876. „Смрт Стефана Дечанског“ приказали су чланови „Јединства“ у Котору 1/13. априла 1876. године.⁶
1878. „Бој на Косову“ и „Зла жена“ приказало је Српско путујуће позориште Ђоке К. Протића у Херцег-Новом, које је претходно гостовало на Цетињу и у Котору.⁷
1894. Никола Симић, управник Српског путујућег позоришта приказује представе у Котору, у Кафани „Дојми“. Градске власти су му дозволиле да прикаже 16 представа, међутим до сада није одгонетнуто шта је играо. Можда је приказао и неко Стеријино дело.⁸
1897. Путујуће позориште управника Протића добило је дозволу да игра у Котору 12 представа. На жалост репертоар нам још није познат. Вјероватно је приказао и Стеријина дјела.⁹

Дарко Антовић је у својој докторској дисертацији дао мали преглед приказивања позоришних представа и музичких приредаба на српском језику, у посебној фусноти бр. 216-а (на странама 334-337). Навео је и друштва која су „у свом имену била и са и без атрибута „српско“, а које су оснивали и издржавали православни Срби из Котора и шире.“ (Антовић, стр. 335). Овдје ћемо навести и податак из Пизанијевог дјела, којег цитира и Д. Антовић¹⁰: „Наводи податке за становништво Далмације и Боке Которске уочи пада Млетачке републике 1796. године, гдје за Боку износи податак о броју од 31000 становника. Између осталог даје преглед православног и католичког живља гдје за Боку православни живаљ износи 2/3 популације.“¹¹

Навешћемо и неке значајније културне установе и институције које су православни Срби из Боке Которске формирали како би одбранили свој интегритет и идентитет.

1835. Основана је у Рисну „Библиотека Општества Рисанског“¹²
1839. Основано је у Котору „Српско пјевачко друштво-Јединство“¹³
1839. У оснивању (зачета) Српска читаоница у Котору¹⁴

⁶ Ј. В. Бућин, исто дјело, стр. 29-30.

⁷ Л. Милуновић. Зетски дом, стр. 43.

⁸ Д. Антовић, дисертација, стр. 584, No. 392.

⁹ Исти, исто, стр. 586. КТ 27. маја 1897.

¹⁰ Исти, стр. 321

¹¹ Исти, стр. 321.

¹² А. Ујес. Чињенице и претпоставке о „Библиотеци Општества Рисанског основаној 1835. године у Рисну.“ - Зборник, 150-година народног библиотекарства у Црној Гори. Цетиње 1986 (научни скуп у Рисну 1985).

¹³ Ј. В. Бућин, исто дјело, стр.

¹⁴ Д. Антовић, исто, стр. 334

1849. „Српска читаоница“ преименована у „Славјанску читаоницу“, „како би поред Срба окупљала Хрвате, Словенце и Чехе.“¹⁵
1850. У Рисну је основана Позоришна група, која је приказивала представе¹⁶,
1851. У Рисну је приказан Његошев „Горски вијенац“, као југословенска прапремијера¹⁷,
1860. Основана је у Котору „Српска народна гарда“¹⁸,
1868. Основано је у Котору Српско добротворно друштво „Свети Ђорђе“¹⁹

Наведене и многе друге установе и институције које су православни Срби основали и одржавали у Боки Которској, биле су дио велике мреже институција и установа које су Срби, православне вјере, основали у другим дјеловима Европе у којима су живјели Срби, прије свега у Србији, Црној Гори, Хрватској, у Аустријској царевини, касније Аустро-Угарској монархији (1861/7), Италији и у Русији (Петроград, Одеса, Кијев, Кишињев и др.), за Србе на Јадранском приморју од великог значаја је била позната и веома богата колонија Бокеља, Црногораца, Срба из Херцеговине и Србије и других наших предјела. Ми ћемо у датом тренутку подсетити на узајамне везе и сарадњу Срба у наведеним дјеловима, јер су се повезивали по духу, вјери и култури.

Пуко навођење обичних чињеница да је у том и том мјесту у том граду и том времену неко друштво приказивало Стеријина или дјела на српском језику, није довољно, јер више скрива него што казује. Данас или сутра биће неопходно да изучимо главне елементе, односно духовну, културну, умјетничку, демографску, конфесионалну, језичку, историјску, односно економску основу и повезаност бококоторског српског становништва са ширим српским духовним и конфесионалним сродницима, како оним у Црној Гори, Србији, Херцеговини, Босни, Косову и Метохији, Далмацији и Славонији, тако и оним бројним градовима у којима су живили и стварали православни Срби из Боке Которске. Подсетимо се, ријеч је о оним Бокељима - Србима, који су били и у Пешти, Новом Саду, Темишвару, Вршцу, Панчеву, Земуну, у Сремским Карловцима, Вуковару, Осијеку и Белој Цркви (Банатској) око које су бројни градићи и насеља као што су Златица, Кусић, Врачевгај, Калуђерово, Јасеново и другим,

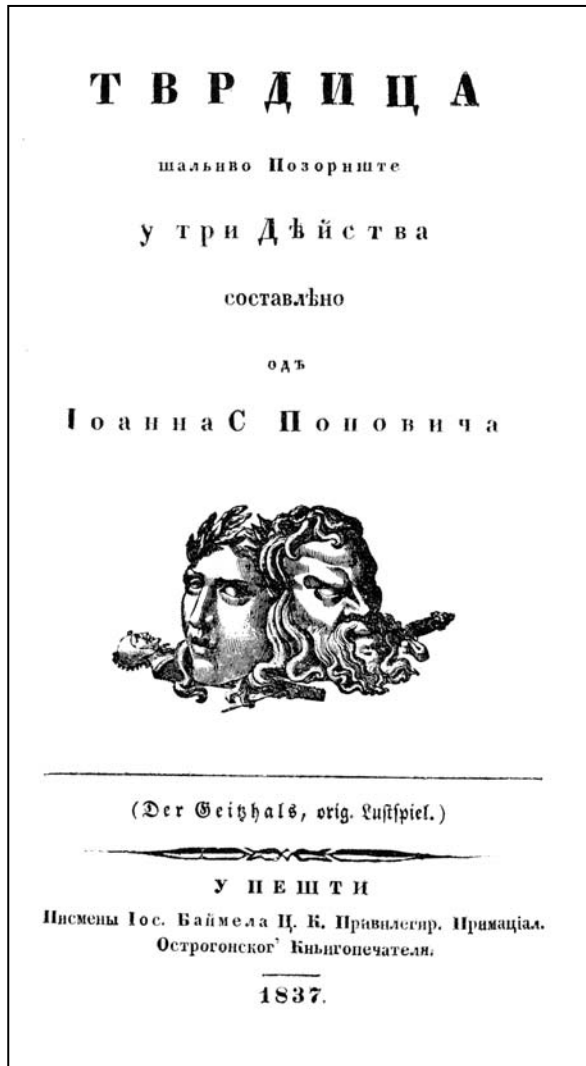
¹⁵ Д. Антовић, исто, стр. 334.

¹⁶ Максим Злоковић. Уз стогодишњицу наших позоришта. Бока, 1961.

¹⁷ А. Ујес. Припремање и приказивање прве представе Његошевог „Горског вијенца“ у Рисну 25. фебруара 1851. године. Зборник радова Црногорске академије наука и умјетности посвећен династији Петровић. Подгорица, 2003. Књ. III

¹⁸ Д. Антовић, исто, стр. 336.

¹⁹ Исти, стр. 335.

Нaслoвнa cтpaнa пpвoг издaњa „Твpдицe“ (Кир Јaњa). Пeштa, 1837.

гдје су се насељавали пребјези, избјеглице, трговци, богати и школовани људи и многи други. Они су у себи и са собом носили матрицу свога духовног и културног, односно језичког и професионалног заједништва и идентитета. Своју немањихку и косовску митологију. Свој православни крст и своју Пећку патријаршију „свој Ловћен и свој „Горски вијенац“, своје народне пјесме и своје тужбалице. Њихова вјештина живљења и спасења од геноцида венецијанског, германског, мађарског, турског, „латинског“ - још није сасвим дешифрована. Зато је вриједно пажње свако

изучавање позоришне културе и умјетности православних Срба Боке Которске, које доноси нове податке или нову интерпретацију старих чињеница и подстиче на даља трагања.

Покушаћемо да укажемо и на одређени допринос Бокеља Срба, православне вјере Стеријиним и српском просвјетитељском и хуманистичком позоришном систему, презентујући неке новије податке и претпоставке које могу бити од користи онима који желе да стварају цјеловитији преглед догађаја у овој области у Боки Которској.

Позоришна култура и умјетност на српском језику у Боки Которској новијег је датума и почиње, највјероватније, крајем XVIII и почетком XIX вијека. Још 1793. године најзначајнији просвјетитељ у Срба, Доситеј Обрадовић, превео је Лесингово драмско дјело „Дамон или Истинито пријатељство“.²⁰

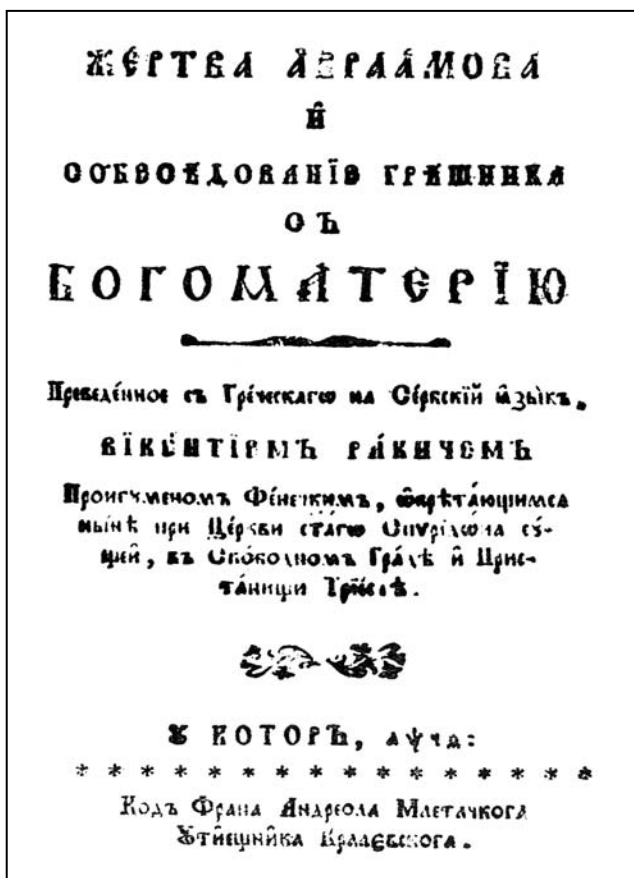
У предговору се заложио за прихватање позоришта и каже: „Људе развеселавати, и њима чрез игру и шалу к всевисочајшеј и прекрасњејшеј добродјетели и настављеније давати и пут показивати, и таквим средством њихово совершенство и благополученије приузроковати, од овога бољше учинит им се не може.“ Нешто прије Доситеја, Емануел Јанковић је превео Голдонијеве „Терговце“ и посветио их Јосипу II цару - просвјетитељу.²¹ У предговору подвлачи да он „преводи за Сербље а не за Славене“. Желим овдје да наведем и податак да је у Котору, у штампарији Франа Андреола још 1799. године, штампана на ћирилици, црквеним словима, позната драмска творевина Викентија Ракића „Жертва Аврамова и собесједованије грешника с богоматерију.“²² Дјело је приказивано у Војводини, а штампано је исте године у Котору и Будиму. Можда је и играна у Котору или неком другом мјесту Боке. О томе немамо још никаквих вијести. Ово дјело је заобиђено и у неким озбиљнијим студијама историје позоришта и културе Боке и Котора. Ракића је за првог управитеља Богословије у Београду поставио управо Доситеј, први министар просвјете Карађорђево Србије. Наведено дјело је играно у Новом Саду 1811. године.²³

²⁰ Доситеј Обрадовић, Предговор своме преводу Лесинговог „Дамона“

²¹ Емануел Јанковић. Превод Голдонијевог дјела „Терговци“ Лајпциг, 1787. Посвета цару Јосипу II.

²² Викентије Ракић. Жертва Аврамова и собесједовање грешника с Богоматерију. У Котору, код Франа Андреола Млетачкога Утијешника Краљевскога, 1799.

²³ М. Томанл. Историја српског позоришта у Војводини. Књ. I, стр. 19.

Насловна страна дјела Жертва Аврамова и собеседовање грѣшника от Богоматерију, црквене драме коју је са италијанског језика на српски језик превео и обрадио Викентије Ракић. Штампано у Котору 1799.

Најзначајнији догађај у стварању позоришта на српском језику одиграо се у Пешти, у којој је Јоаким Вујић (1772-1847) приказао прву свјетовну, грађанску представу, Коцебуову „Крешталицу“ 24. августа 1813. године, уз велику помоћ мађарских умјетника.²⁴ Скоро је сигурно да је он хтио да српско позориште започне са дјелом „Црни Ђорђе или Заузимање Београда од Турака“, међутим, цензура је забранила штампање Вујићевог превода Балоговог дјела²⁵ а самим тим онемогућила је извођење дјела.

²⁴ А. Ујес. Позоришно стваралаштво Јоакима Вујића. Галерија Српске академије наука и уметности. Београд, 1988.

²⁵ А. Ујес. Карађорђе у драми и позоришту. Српска академија наука и уметности. Београд, 1970. стр. 45-47.

Ј. Вујић „отац српског позоришта“, како је касније назван, био је образован Србин, писац бројних дјела, преводилац драмских дјела са њемачког, мађарског а можда и француског и других језика, изгледа да није имао никаквих додира са Бокм Которском, међутим није сасвим тако.

У Рисну, у приватној библиотеци Тома Аврамовића татора цркве Св. Петра и Павла, нашли смо Вујићеву „Крешталицу“ објављену у Будиму 1814. године. У дјелу је, као у некој редитељској књизи, прецртаван текст, што би могло да значи да је и приказивано. У Рисну, у истој библиотеци Аврамовића нашли смо и Стеријиног „Кир Јању“ из 1838. године, друго издање, новосадско. И у овом дјелу су „штрихови“, односно прецртавања и скраћења текстова, што би могло да значи да је дјело приказивано прије или после представе у Котору (1860).²⁶

Приватне библиотеке Вуколаја Поповића, Вука Врчевића, Ђурковића, Катурића и многих других рисанских интелектуалаца и првака могле су да имају Вујићева и Стеријина дјела. Нажалост ову претпоставку не можемо више да потврдимо јер оно што нијесу учинили људи и вријеме, учинио је велики земљотрес 1979. године.

У Универзитетској библиотеци у Београду налази се Стеријина комедија „Зла жена“ из 1839. године са потписом проте Јована Бућина из Котора.²⁷ Колико знам, у Котору нијесу потпуније прегледане библиотеке познатих српских првака и оснивача „Јединства“, гдје се свакако крију понеки одговори на наша питања и понеки траг који би нас одвео до стварања библиотеке старих књига наших првих драмских писаца на српском језику. Нека дјела су нестала, нека документа су ишчиљела, а нека су склоњена. Нијесмо на вријеме сачували један дио свога наслијеђа.

У нашем трагању за Стеријиним позорјима и почецима српске позоришне културе у Боки Которској, указаћемо на сљедеће чињенице: прво, појавом „Горског вијенца“ Петра Петровића Његоша, српска позоришна култура је добила свој највећи драмски спјев, који по много чему чини цјеловит национални театар. Прво приказивање Његошевог дјела у Рисну 1851. године, још за његова живота, био је врхунски национално - културни али и сценско - умјетнички догађај.²⁸ Друго, оснивањем „Позоришне секције“ у Рисну за коју се вјерује да је основао Вук Врчевић 1850., мада нема баш никаквих доказа, али има тврђења,²⁹ почело је организованије позоришно стварање на српском језику у Боки Которској. Треће - и најзначајније за развитак позоришног а посебно му-

²⁶ А. Ујес. Приватна збирка фотокопија дјела.

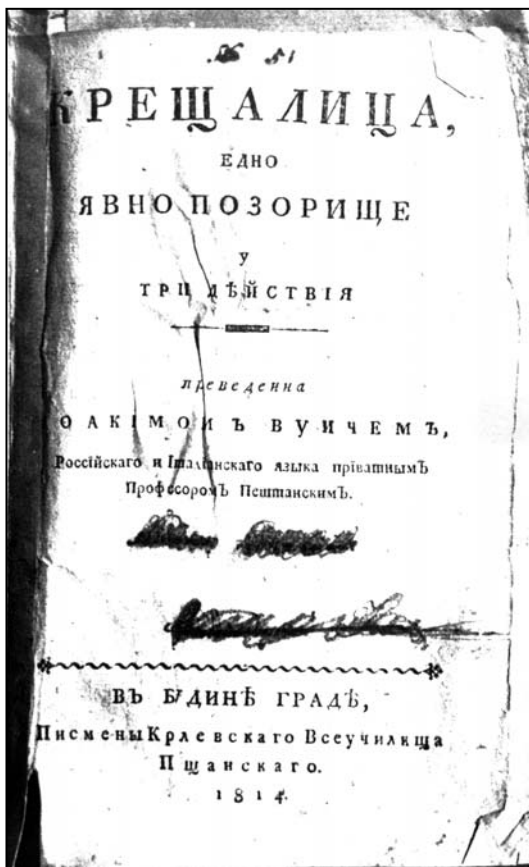
²⁷ Ј. С. Поповић. Зла жена

²⁸ А. Ујес. „Горски вијенац“ у Рисну, 1851.

²⁹ М. Злоковић. Стогодишњица југословенског позоришта.

зичког стварања у Боки је оснивање „Српског пјевачког друштва Јединство“ у Котору 1839. године и почетак приказивања позоришних дјела у оквиру Позоришне секције „Јединства“ 1859. године.³⁰

Насловна страна Вујићеве „Крешталице“, штампане у Будиму 1814. Власник Томо Аврамовић, тунор цркве Св. Петра и Павла у Рисну. Текст је прецртан, драматуршки обрађиван. Можда је и приказиван.

Појавом драмске књижевности на српском језику, и позоришних представа грађених на дјелима Ј. Вујића, Ј. С. Поповића, Ст. Стефановића, Л. Лазаревића и других, као и преводне драмске литературе са многих европских језика, на отворену друштвену сцену у Боки ступила је и нова позоришна умјетност и култура српског народа. Она је себи прокрчила

³⁰ Ј. В. Бућин. Исто, стр.14.

пут кроз веома густу и добро исплетену мрежу дискриминације, забрана, свеобухватне цензуре и планског уништавања. Венецијански, француски, њемачки и други позоришни системи штитили су своју дјелатност прописима, законима, посебним уредбама, вјештим управљањем позоришним зградама, дозволама и забранама а ријеч и дух већинског народа тешко је пробијао бројне препреке и бране.

Представљање драмских дјела Ј. Стерије Поповића у Боки означио је још један продор драматургије просвјетитељског театра на српском језику на европску позоришну сцену.

О тој првој јавној представи у оквиру „Јединства“ пише прото Јован Бућин: “Те године (1859) покрену се у друштву лијепа мисао, да се поред пјевања чланови баве и учењем позоришне умјетности. Та мисао нађе одушевљених заговорача у лицу племенитих Српкиња: Петровић Христине, Срдић Теодоре, Живаљевић Јевросиме и родољубивих Срба: Калуђеровић Сима, Петровић Шпира, Поповић Луке, Срдић Ђорђа, Суботић Петра и Букилице Јока. Прегеоцима и Бог помаже. Исте године „Јединство“ је приредило неколико забава са позоришним српским комадима, најприје скромно за своје чланове, у пространој кући друштвеног члана Ђура Чучка. А на дан Св. Саве године 1860. приређена је у истој кући прва сјајна академија са представом „Кир Јања“.³¹

Ову позоришну представу рађену по Стеријином тексту треба да сматрамо првом јавном, свјетовном представом једног Стеријиног дјела у Боки Которској. Међутим, то нас не обавезује на вјеровање да је ово заиста прва представа неког Стеријиног дјела у Боки уопште, јер подаци о Стеријиним дјелима у рисанским породицама, затим информација коју нам даје сам Ј. Бућин да су већ 1859. приредили неколико забава са „позоришним српским комадима“, потврђује потребу да и даље изучавамо почетке позоришног стварања на српском језику у Боки.

Ми још увијек не знамо поуздано када су приказане прве представе грађене на Стеријиним текстовима у Боки Которској. Лично, дакле субјективно, мислим да није „Кир Јања“ приказан у „Јединству“ у Котору прво Стеријино дјело, ни прва јавна грађанска представа приказана у Боки Которској. Чини ми се да је 1860. година исувише далеко од могућности и стварног стања и расположења Бокела према Стерији, односно његовим дјелима и српском позоришту чији су конститутивни и органски дио увијек били.

³¹ Исто, исти, стр.14.

Покушаћу да образложим своју сумњу сљедећим фактима:

1840 - 1842. „Летеће дилетантско позориште“ из Новог Сада било је ангажовано у Загребу као оснивачки ансамбл „Илирског казалишног друштва“. На сцени Градског казалишта у Загребу³² приказало је шест Стеријиних дјела. Било је то прво Стеријино позорје, изведено од већ професионализованих глумаца. Представе су приказивали у Загребу, Карловцу и Сиску.³³ Загребу је било Бокеља, Црногораца, Срба, а близу је био и Никола Ђурковић.

Никола Ђурковић (1812-1875)
најзначајнији Стеријин сарадник из Боке Которске

³² Павао Циндрић. Новосадско летеће дилетантско позориште у Загребу 1840-1842. Зборник прилога историји југословенских позоришта. Српско народно позориште Нови Сад, 1961.

³³ А.Ујес. Проналазак плаката о представама у Сиску и Карловцу 1840-1841, у Свеучилишној библиотеци у Загребу. У „Стерија на сцени“ 1982.

1841. Ј. Стерија Поповић са Атанасијем Николићем, у Београду, оснива „Театар на Ђумруку“, и отвара га са дјелом „Смрт Стефана Дечанског“. Овај театар, иначе Прво национално српско позориште у Београду, постаје право Стеријино позорје.³⁴
1842. Ј. Ст. Поповић и Ат. Николић уз помоћ Двора који финансира пројекат професионализације овога театра, доводе „Летеће дилетантско позориште“ из Загреба, са глумцима Србима, Хрватим, једном Њемицом и отварају театар са Стеријиним дјелом „Милош Обилић или Бој на Косову“. Ово ће заиста, опет, бити велико Стеријино позорје.³⁵ Постоје претпоставке да је још 1840. године дошао у Београд и Никола С. Ђурковић и да је учествовао у раду „Театра на ђумруку“.³⁶ Ђурковић је отпутовао у Панчево јер није успио да се снађе у Београду.
- 1844 - 1847. Никола Стеванов Ђурковић у Панчеву оснива „Градско добровољно српско позоришно друштво“ и приказује између осталих и три Стеријина дјела.³⁷
- 1847 - 1848. Стерија са Николом Ђурковићем у Београду (15. маја 1847.) отвара Друго професионално, репертоарско и национално позориште у Срба. Н. Ђурковић је управник овог Театра код Јелена“ које је под покровитељством Двора Карађорђева и представља Државно и национално позориште. Од 1844. до 1848. године Н. Ђурковић у Панчеву и Београду режира преко 50 дјела, од тога десет Стеријиних.

О Ђурковићевом раду у Панчеву и Београду биће посебно поглавље јер то је један од начина да укажемо на Ђурковићево учешће у развијању Стеријиног концепта српске варијанте европског позоришта. Стеријина дјела се играју широм Војводине и Србије (Кикинди, Сомбору, Вршцу, Панчеву, Новом Бечеју, Сремској Митровици, Српском Чанаду, Новом Саду, Пожаревцу, Смедереву, Шапцу, Крагујевцу, Ужицу, Ваљеву, Јагодини и др.) и све то прије представе „Кир Јања“ у Котору 1860. године. Навео сам ове податке да бих предочио могућност да су у Боку стизале Стеријине драме и комедије далеко прије него што је „Јединство“ приказало свог „Кир Јању“. Највјероватније да су и приказиване. Ниво и

³⁴ М. Т. Николи. Театар на ђумруку. Београд, 1971.

³⁵ Ђ. Малетић. Грађа, Београд 1884., репертоар „Ђумрука“.

³⁶ Исти, исто, стр.

³⁷ М. Томандл. Споменица, Панчево, 1939

стање изучености позоришног стварања на српском језику у Боки не могу нас задовољити и зато треба да наставимо трагање, допуњавање садашњих сазнања и склапања потпуније слике.

**Учешће Бокелја у Стеријином позоришном стварању .
Позоришно и музичко стварање Николе Ст. Ђурковића у Панчеву
1842-1852.**

У датом историјском и културном тренутку Н. Ђурковић, Ришњанин, Бокел, велики српски патриота, био је најзначајнија умјетничка, театарска личност у Срба. Он је у Панчеву (1844-1847) изабран и потврђен за хоровођу „Панчевачког српског црквеног певачког друштва“ најстаријег у Срба.³⁸ У Панчеву је са српском интелигенцијом и богатим трговцима и посебно треба нагласити, са српском православном црквом, остварио импозантне успјехе у области музичког стварања, јер је био хоровођа, учитељ музике, композитор црквене и свјетовне музике и композитор сценске музике. Препородио је музичко стварање у Панчеву и постао веома популарна личност у граду и широј околини која је у њему препознала свога изворног ствараоца. Он је са родољубивим грађанима, досељеницима и пребјезима из Турског царства и представницима трговачког живота у граду, успио да оснује „Добровољно српско позоришно друштво“, које је приказивало представе на српском језику, пазећи да не погријеши у избору дјела јер је Панчево било војни комунитет, па је свако издавање по етничкој линији било сумњиво.³⁹

Ђурковић је успио на волшебан начин да створи свој театарски ансамбл у коме је сваки глумац истовремено био и одличан пјевач, па је у својим режијама на најљепши начин повезивао текст и музику.⁴⁰ У релативно кратком времену од 1844. до 1846. године приказао је у свом театру у Панчеву 14 премијера⁴¹, а међу њима и три Стеријина дјела:

1844. II 1/13 „Лажа и паралажа“ (заједно са Коцебуовим дјелом „Стриц и синовац у једној особи“),⁴²

³⁸ Неопходно је изучити које је старије, односно прво основано, Пјевачко друштво у Панчеву или Котору.

³⁹ А. Marx. Osterreichische Zensur in Vormarz 1847. Wien, 1955

⁴⁰ А. Ујес. Н. Ђурковић и сценска музика.

⁴¹ Д. Ђурковић. О Н. Ђурковићу, Београд, 2001.

⁴² М. Т омандл. Споменица, Панчево, 1939.

⁴² М. Томандл. Споменица, Панчево, 1939.

Плакат за представу „Бајазит или Светислав и Милева“, од Ј. Стерије Поповића, у извођењу „Добровољног српског панчевачког позоришта“ у Панчеву, у режији Н. Ђурковића и са сценском музиком Ђурковићевом 7/19. априла 1844.

1844. IV 19. „Бајазит или Светислав и Милева“ у част царевог рођендана, са музичком пратњом: хором и оркестром и са посебно писаним поздравним пјесмама цару.

1846. „Милош Обилић или Бој на Косову“ - За ову представу добијена је дозвола за приказивање али још није утврђено када је приказивана.

Репертоар Ђурковићевог позоришта био је састављен по европским мјерилима: од дјела домаћих писаца и дјела европске драматургије. Поред Стеријиних дјела приказана су и дјела Л. Лазаревића и Ст. Стефановића, а од страних доминирао је А. Коцебу са четири драмска дјела.⁴³

Желим да нагласим да је Ђурковић у Панчеву био главни организатор и координатор свих послова око црквеног хора и позоришта. Ту се истакао као велики глумац и изнад свега као редитељ са посебним афинитетом за повезивање музике и драмских текстова. Он је био познат

⁴³ Исти, исто.

и као учитељ музике на двору Обреновића, и као члан квартета и октета, у којима је био солиста али и главни руководилац. Били су то најбољи музички састави тога времена „са обе стране Саве и Дунава“.⁴⁴

Ђурковић је у Панчеву израстао у свестраног музичког и позоришног ствараоца који је на својим леђима носио цјелокупан умјетнички, педагошки, технички, административни и маркетиншки посао. Ђурковић је био један од најбољих и најплоднији преводилаца драмских дјела на српски језик и према тврђењу Антонија Хаџића чувеног управника Српског народног позоришта из Новог Сада Ђурковић је превео 30-40 дјела из европске драмске литературе, посрбљавао их и драматуршки обрађивао за потребе своје средине и у духу свога редитељског и умјетничког схватања.⁴⁵

Његова прва штампана књига превода драмских дјела под насловом „Српске позоришне игре“ изашла је у Сегедину 1845. године. Посвећена је „Родољубивим панчевачким Србима примјерним ревнитељима потпомагатељима сваког племенитог и красног у роду србском заведенија.“⁴⁶ У преко 30 мјеста претплатило се преко 850 претплатника, а само у Панчеву 312. То је било посебно мјерило његовог успјеха послје свега двије године рада његовог и панчевачког „Добровољног српског позоришног друштва“. Детаљније анализе указују на састав пренумераната, њихов социјални положај, професионалну припадност, занимање, па и на поријекло. Не може се занемарити ни податак о сакупљачима претплате.

Узећемо за примјер само три случаја да укажемо на повезаност Ђурковићеве дјелатности са потребама и национално-културним одређењима његове уже и даље средине.

Први је Београд у коме се на Ђурковићева дјела претплатило 56 претплатника. На првом мјесту је „Његово Високородије Паун Јанковић, Попечитељ Правосудија и Просвештенија, Полковник и Кавалер“, други је, нико други него „Господин Ј. С. Поповић Началник при Попечитељству Просвештенија.“ Чињеница да се Стерија претплатио на прву књигу драмских дјела Николе Ђурковића, веома је индикативна, јер указује на могуће стално праћење Ђурковићевог рада у Панчеву, затим на подршку његовом раду и, на потребу даље сарадње, до коначног преласка у Београд. Присјетимо се да га је Стерија још у Београду (1840-1842) помагао и предложио за учитеља музике, али одређени фактори у власти то нису дозволили. Ђурковић ће већ 1847. прећи у Београд, мада је већ и

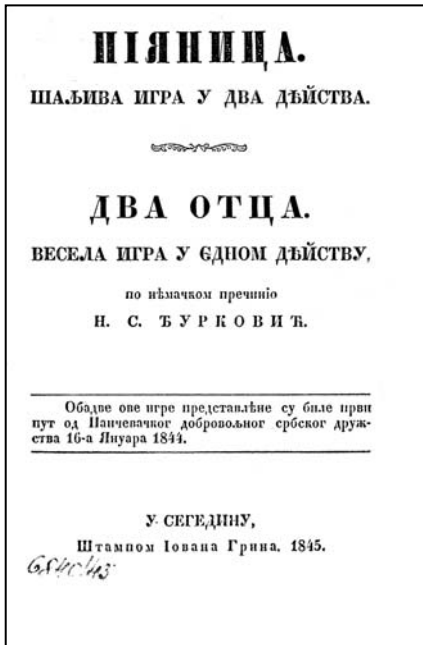
⁴⁴ Исти, стр. 51.

⁴⁵ М. Томандл. Ист. српског позоришта.

⁴⁶ Н. Ђурковић. “Србске позоришне игре“, Сегедин, 1845.

1845. био у њему и учествовао на свечаностима у Двору Карађорђевића.⁴⁷ Претплатници су били елита београдског управљачког слоја, али и бројни симпатизери и сународници, Бокелји, Црногорци и други. Претплату је у Београду прикупио „поштенород Андреј Поповић Фабрикант от Розолије, родом из Рисна у Боки Которској.

Други доказ о популарности Николе Ст.Ђурковића везан је за Панчево.

Послије великог успјеха којег је Ђурковић постигао са хором Српске православне цркве и са оснивањем Позоришног друштва, односно сјајним представама, Панчевци свих конфесија и заната, положаја и поријекла претплатили су се на његову прву књигу драмских дјела на српском језику. За нас је интересантно у којој су се мјери његови сународници, Бокелји и Црногорци, Срби и Херцеговци и други укључили у помагање његовог рада и развијање позоришне и музичке дјелатности на српском језику и на српске теме. Велика колонија његових сународника расијана по Војводини и другим мјестима била је одушевљења његовим радом и зато га је помагала. Она је у

њему препознала свога ствараоца. Међу њима су Влаховићи, Радуловићи, Радошевићи, Илићи, Бабићи, Јовановићи, Лукићи, Рашковићи, Вучковићи, Вукашиновићи, Милутиновићи, Станишићи, Мишковићи, Мартиновићи, Маркуши, Суботићи, Огњановићи, Ђукићи, Ђаконовићи и још 200 претплатника из свих слојева панчевачког друштва. Посебно је заступљена Православна црква чији су великодостојници били претплатници на Ђурковићеву књигу. На ову књигу су били претплатници и сви чланови „Градског добровољног српског позоришног друштва.“, бројни чланови хора и велики број обичних грађана, љубитеља умјетности. Претплатници су били и донатори и богаташи српског поријекла којима је било стало до успјеха Ђурковићевог и њиховог дјела (Бокелји, Срби, Црногорци, Херцеговци и др.).

⁴⁷ М. Томандл. Споменица.

Насловна страна Ђурковићеве књиге драмских дјела „Србске позоришне игре“. Штампана у Сегедину 1845.године, са списковима претплатника.

Панчево је било најмилије и најугодније прибјежиште и склониште Јоакима Вујића,⁴⁸ Панчевци су га помагали и штитили. Он се ослањао на српску школу, православну цркву и српске трговце. Овдје је приказао своју посљедњу режију, Стеријиног „Кир Јању“ 1839. године.⁴⁹

Н. Ђурковић и полетни млади трговци, интелектуалци и занатлије Панчева створили су од овога лијепога града један од најзначајнијих позоришних и музичких центара српског народа.

Навешћемо и трећи податак који потврђује високо мјесто које је Ђурковић заузимао у свијести његових пријатеља и сродника. Ријеч је о Београду, односно његовим претплатницима на Ђурковићеве преводе драмских дјела под насловом „Позоришна дјела Николе С. Ђурковића“ (Свезка I.) „Два наредника или Примјер пријатељства.“ Трошком госпо-

⁴⁸ А. Ујес. Позоришно стваралаштво Јоакима Вујића. САНУ, Београд, 1988. Стр. 87-89 и 103-107.

⁴⁹ Исти, исто, стр. 103-107.

дара Димитрија Живановића трговца у Панчеву. Печатано код Медаковића у Земуну 1850.

Опет је највише пренумераната било из Панчева, (171) скоро сви интелектуалци и носиоци културног, друштвеног и политичког живота града, али и други, обични грађани, "певци у цркви", трговци, занатлије и официри. На првом мјесту је Теодосије Црњански, Игумен Војловачки, затим „градитељ“ цркве светог Успења у Панчеву, протопрезвитер Константин Арсеновић. То је онај исти свештеник који је преко ноћи 1804. године, тајно, у цркви панчевачкој осветио заставе и оружје устаника Првог српског устанка, и касније, опет преко ноћи, са Панчевцима, подигао велики православни крст на тргу, у центру Панчева, гдје и данас, поново, стоји.⁵⁰ Из Панчева је претплатник и чувени прота-пјесник Василије (Васа) Живковић, ту су и Радановићи, Вујичићи, Шоштарићи, Радошевићи, Јоковићи, Пејовићи и цијела армија трговаца из наших крајева и Србије, који су били стварни финансијери национално-културног стваралаштва, његови помагачи, али и посјетиоци и као такви и суствараоци позоришних и музичких приредаба и стваралаштва. Највећи донатори били су Барићи. Претплатило се шест Барића, пет-шест Суботића, три Влаховића, Војновићи, Ђаконовићи, Ђукићи, а из Сомбора Ковачићи, Лучићи, Коњовићи, Вујићи, Вукићевићи, Радовићи и други. Њихов заједнички именоватељ био је отпор против германизације, мађаризације и одржавање и развијање својих институција просвјете, културе, православне вјере, и других, ради очувања властитог идентитета. Без њихове материјалне подршке и без њих као сталне публике не би било ни Ђурковићевог успјеха.

Панчевачки културни и умјетнички покрет у високом степену је организовао управо Ђурковић. То му Панчевци нијесу заборавили и када је био далеко од њих, у ствари прогнан и удаљен, отргнут од свог умјетничког рада и стварања. Власти су га претвориле у обичног административца, чиновника парабродарског друштва „Дунавски Лоуд“. Сјетили су се његовог изгарања и свакодневног рада на музичком и позоришном стварању и изабрали су га за почасног члана.⁵¹ Признање је добио заједно са Васом Живковићем панчевачким протом - пјесником, који је још за вријеме студија превео Лесингово драмско дјело „Мина од Барнхелма“.⁵²

Признања су им уручена 1864. године. Панчевци су Ђурковићу у писму од 16. дец. 1864. године написали:

⁵⁰ М. Томандл. Панчево и Први српски устанак. Историјски архив у Панчеву. Завод за заштиту споменика културе. Панчево, 2004. стр. 77

⁵¹ Исти, Споменица, стр. 84-185.

⁵² Дјело се још налази у рукопису. Чува се у Архиву Матице српске. Нови Сад.

„Поштовани и многозаслужни Господине! Познавајући се с прошлошћу учимо се познавати садашњост. Данас општина наша има у средини својој певачко друштво, но ово није уједаред постало, већ као и све остало, постепено. Када наш поглед у прошла времена бацимо, опажамо у друштвеном животу ове општине једног претечу, који људска срца оном слашћу, оним уживањем спаја које ми глазбу називамо. Тај претеча Ви сте, Господине, Ви облагородисте многа срца глазбом, Ви обљубисте ту вештину целој општини, напоследак Ви сте главни виновник нашега данашњег друштва, јер на Ваше поуке подигло се ово. Признавајући и уважавајући Ваше заслуге уверени смо да ћете примити знаке наше велике љубави, којом Вас певачко друштво наше почасним чланом именује.“- Ово велико признање одато Ђурковићу од Панчеваца још 1864. године, иницира данас да Ђурковићев рад признамо и ми, макар накнадно, постхумно.⁵³ Да буде уведен у плејаду највиших музичких стваралаца у Срба, и у Београду, то још није учињено и поред приједлога и иницијатива. За сада имамо само један дипломски рад на Катедри за продукцију позоришне уметности и медија, на Факултету драмских уметности у Београду под насловом „Никола Ст. Ђурковић као организатор позоришног живота у Срба“. Рад је одбранио студент Драган Ђурковић и стекао диплому продуцента позоришне умјетности.⁵⁴

Миховил Томандл, историчар српског позоришта у Војводини, који је први рехабилитовао рад Н. Ст. Ђурковића забиљежио је да је послје Ђурковићевог одласка из Панчева (1852) :

„Ова лепа делатност Певачког друштва би одједном прекинута услед два важна догађаја: проглашењем апсолутизма, од 1852 године, и његовим одласком из Панчева. Певачко друштво које је делало и поред подигнутих барикада и ископаних шанчева у 1848. у Панчеву, морало је да се само ограничи на свој почетни рад, т.ј. на појање у цркви.“⁵⁵

Н. Ст. Ђурковић управник и умјетнички директор Стеријиног Националног позоришта у Београду „Театра код Јелена“ 1847-1848.

Најзначајнији Стеријин сарадник у остваривању Другог националног позоришта у Београду био је Никола Ст. Ђурковић. Долазак Ђурковићев у Београд са цијелим ансамблом „Српског добровољног панчевачког позоришног друштва“ био је од највећег значаја за српску позоришну културу, за Београд и Стерију лично.

⁵³ То је дужност Панчеваца, Београђана, Ришњана па и Тршћана.

⁵⁴ Д. Ђурковић, дипломски рад на ФДУ, 2001.

⁵⁵ М. Томандл. Споменица.

Овај догађај се није десио одједном, напрасно, самом вољом Ђурковићевом. Судећи по многочему, ријеч је о планираном и добро промишљеном потезу конципираном у Београду. Изгледа да је Стерија са Двором Карађорђевића припремао отварање „Театра код Јелена”. У том тренутку није у Срба постојао бољи позоришни и пјевачки ансамбл него што је то био Ђурковићев у Панчеву (1847). Београд, односно Стерија, сигурно су пратили догађаје и успјехе Ђурковићеве у Панчеву, његово руковођење великим хором Српског панчевачког пјевачког друштва, затим његов композиторски рад и оно најзначајније његове успјехе у позоришном стварању. Претпостављам да је велики сценско-музички спектакл посвећен рођендану цара Фердинанда у Панчеву, када је приказао Стеријино дјело „Бајазит или Светислав и Милева“, који је представљао цјеловит и осмишљен позоришни пројекат у част суверена, био одлучујућег значаја за припремање преласка Панчевачког позоришта на челу са Ђурковићем у Београд (1847).

Овдје треба да додамо да је Ђурковићев спектакл у Панчеву био одлично организован и припремљен: набављени су нови и скупоцјени костими из Пеште⁵⁶, купили су их Ђурковићеви донатори и спонзори, одштампан је свечани плакат на два језика (њемачки и српски), а прије представе посвећене цару хор је отпјевао државну химну. Два рецитатора, Александар Влаховић и Ђорђе Огњеновић говорили су посебно написане стихове у славу цареви, први на српском, а други на њемачком језику. У ствари, Ђурковић је створио модел савремене свечане представе која је представљала сложени сценско-музички пројекат посвећен владару. Мислим да је овај спектакл подстакao Стерију да приђе поновном оснивању Другог српског националног, професионалног и репертоарског позоришта у Београду.

Стерија и Ђурковић су остварили своје замисли. Стерија је придобио Двор Карађорђевића да у престоници оснују Национално позориште и тако стане у ред европских држава које су имале тај скупоцјени и сложени умјетнички и идеолошко-политички инструмент, а Ђурковић је постао управитељ Стеријиног, односно српског Националног позоришта у Београду.

Вршећи накнадну реконструкцију догађаја, можемо да констатујемо да је убрзано адаптиран хотел и створена позоришна дворана са неопходним техничким условима. Књагиња Персида је дала новац за уређење сале. Стерија је после насилног престанка рада „Театра на Ђурмуку“ (1842), сачувао костиме и реквизиту и није дозволио да буде продата у бесцијење, чиме је само открио да чува позоришни фондус за

⁵⁶ Исти, исто, стр. 60

оснивање новог, боље организованог позоришта, и у оквиру друге династије. Подсјетићемо се - у „Театру на ђумруку“ приказано је 13 Стеријиних драмских дјела!.

Нијесу сви Панчевци били склони да пусте Ђурковића са ансамблом најбољих глумаца и пјевача, да оде у српску престоницу! Нијесу му дали ни костиме ни осталу сценску реквизиту. Подржавали су га они из његовог најужег круга, они највидовитији. Ђурковић је потписао уговор са сваким од глумаца-пјевача из његовог ансамбла и тако примио сав ризик на себе. Претпостављам да је од Стерије добио чврсте гаранције да ће моћи да професионализује ансамбл и створи Национални театар у Београду.

Стеријино и Ђурковићево позориште у Београду „Театар код Јелена“ иако је радио свега једанаест мјесеци представљао је најзначајнију институцију живог умјетничког рада. Око позоришта су се окупили бројни интелектуалци: преводиоци, позоришни критичари, позоришни техничари али и позоришни теоретичари. Напоменућу само да је у то вријеме у Београду био и Ђорђе Малетић, књижевник, историчар позоришта, позоришни критичар и естетичар. Он је за потребе позоришног стварања превео „100 правила за глумце“ Ј. В. Гетеа,⁵⁷ а Стерија је у својим ставовима о глуми и смислу националног позоришта говорио Лесинговим језиком. Позориште је постало мјесто које су посјећивали књаз и књагиња, а око њих и ради њих многи други људи. Театар је постао значајан центар окупљања српске интелигенције. Театар је допринијео развијању патриотизма. М. Поповић, наш познати историчар српске књижевности⁵⁸ назива тај феномен „позоришни патриотизам.“ Овај театар дјелује у вријеме припрема за револуцију 1847-1848. Анализа репертоара показује да је ријеч о театру који је био борбени театар. Томе је у високом степену доприносио и Ђурковић, јер су његове композиције директно позивале на борбу против Мађара. Његова композиција „Устај, устај Србине! Устај на оружје!“ названа је српском марсељезом. Послије представе пјевана је на улицама Београда.⁵⁹

Стеријин и Ђурковићев театар приказао је око 50 премијера, можда и више, јер нисмо до краја изучили репертоар овога театра.

Можемо да констатујемо да су Стерија и Ђурковић у Београду, који је још био под турском управом, изградили српску варијанту европског националног позоришта. Стерија је усред Београда који је био под командом Турака, и којега је обезбјеђивала турска војска, а град

⁵⁷ Превод Гетеових „100 правила за глумце“ урадио је Ђ. Малетић.

⁵⁸ М. Поповић. Историја српске књижевност. Романтизам, II. Београд, 1968.

⁵⁹ М. Томандл. Споменица.

био у дубоким промјенама и преласку из турске касаве у европски град, оснивао најзначајније институције културе и просвјете. Београдски паша је у сваком тренутку могао да забрани извођење било којег комада, са 1001. образложењем. Овај театар је био израз европски настројених интелектуалаца и српског двора под Карађорђевићима. Само су Стерија и Ђурковић могли да оснују и воде такво позориште. Стерија је био нај-већи организатор културног система Обновљене Србије и при томе балкански оријентисан умјетник и истраживач, како каже проф. Васо Милинчевић „балканолог пре оснивања балканологије“. Док је Ђурковић рођен и одрастао у Трсту, вишенационалном, мултиконфесионалном и вишејезичком граду царевине, гдје су се укрштали многи путеви са сјевера и југоистока, и све до Америке, гдје су једрили бродови наших бокељских и других власника. Та два сасвим јасно национално и патриотски одређена умјетника били су истовремено европског и свјетског кова. Треба ли да напоменемо колико је Трст био од прворазредног значаја за развитац наше музичке и позоришне умјетности. Вјероватно не морамо да мислимо, а ни да знамо исто, па ћемо се подсетити: још 1804. године приликом дизања Првог српског устанка под Карађорђем, Доситеј Обрадовић управо у Трсту је спјевао чувену пјесму „На инсурекцију Србианов“, која се и данас пјева и емитује на телевизији и радију, као и на многим свечаностима.

У Трсту је те 1804. године Јоаким Вујић припремао објављивање „Француске граматике за српску младеж.“, у којој је, у посебном дијалогу који представља минијатурни театарски чин, забиљежио и догађаје из Првог српског устанка. Он у дијалогу даје репортажу: о Црном Ђорђу, о разлозима устанка, о успјеху устаника и освајању градове. Ту је Вожд са устаницима први пут приказан у сценској, дијалошкој форми. У Трсту је рођен Никола Ст. Ђурковић (1812). У Трсту ствара и чувени композитор црквене музике Ф. Синико,⁶⁰ у Трсту дјелује цијела бригада Бокеља, Црногораца, Срба и других сродника, који су велетрговци и богати људи, они имају у новом тршћанском позоришту (Театро Нуово, 1801.) своје ложе,⁶¹ и представљају дио славенског православног живља који се за своја права директно обраћа Царици Марији Терезији.

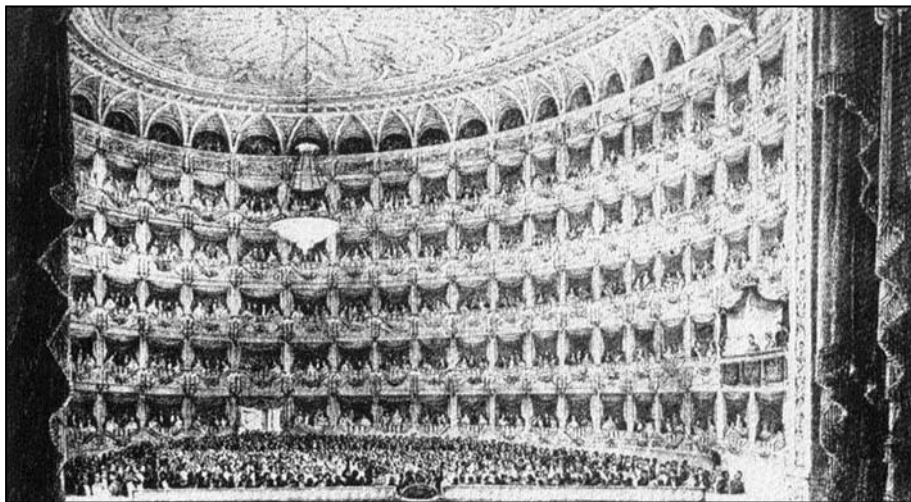
То је био најбогатији слој града Трста. Они су први сакупили велику суму новаца и послали је устаницима и Карађорђу.⁶² Имали су потребу да потврђују своје духовне и националне вриједности, па су финансирали изградње цркава, сликаре икона, архитекте, музичаре, књижевнике и теа-

⁶⁰ Видети студију Михалекову.

⁶¹ А. Ујес. Поз. стваралаштво Ј. Вујића, САНУ, Београд 1982.

⁶² Мита Костић, Српско трговачко насеље у Трсту XVIII века. САНУ, Историјски институт. Београд, 1955. стр. 182-184.

тарске умјетнике. Супруга чувеног Банатског богаташа Јована племени-тог Наке, иначе из породице тршћанских богаташа Вучетића, право-славне вјере, била је највећи донатор приликом грађења нове цркве

Поглед са сцене у гледалиште Новог театра (Teatro nuovo, 1801) у коме су и Бокељи православне вјере имали претплаћене ложе,

Св. Спиридона у Трсту.⁶³ У том Трсту су често били и Викентије Ракић, велики Његош, Вук Караџић, Ђорђе Мекша наручилац Прве литургије за православну цркву, ту је, заједно са Мекшом пјевао управо у оквиру извођења Прве литургије и Никола Ст. Ђурковић 1840.⁶⁴ Књига академика Дејана Медаковића, сјајног познаваоца тршћанске али и бококоторске културе и умјетности „Срби у Трсту“, открива један заборављени свијет и сложеност умјетничког стварања у том мултинационалном граду, али и вриједности које су Срби, православци, остварили у Трсту и преко Трста пренијели у све крајеве гдје су живјели.

Бокељи и Јоаким Вујић „отац српског позоришта“

Бокељи су знали за Јоакима Вујића (1772-1847), за његове књиге које су куповали по будимпештанским вашарима, у Темишвару, Новом Саду, Трсту, Баји, у Сегедину и Араду, у Панчеву и Земуну и другим гра-

⁶³ Исти, исто, стр. 184.

⁶⁴ Душан Михалек. Франческо Синико, композитор Српске литургије 1840. Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културу и друштвену историју. Бр. 6. Нови Сад 1987. стр. 53-57.

Јоаким Вујић (1772-1847) „отац српског позоришта“.
 Портрет од непознатог умјетника (око 1815).

довима. У приватним библиотекама Бокеља налазила су се и његова дјела. Они су их свакако читали, а када је о драмским дјелима ријеч, можда и приказивали.

Зашто говоримо о Ј. Вујићу када нам је главна тема Стерија и његов театарски систем? Зато, што је Вујић зачетник театарске праксе и идеје о националном театру у Срба. Идеје коју ће славодобитно реализовати Стерија са Атанасијем Николићем и касније са Николом Ђурковићем у Београду. Стерија је имао свега седам година када је Вујић у Пешти приказао прву грађанску, свјетовну представу на српском језику, Коцебуову „Крешталицу“. И Вујић и Стерија вуку свој театарски „генетски код“ од Емануела Јанковића и Доситеја Обрадовића. Они се допуњују и настављају, они дијалектички чине цјелину, а са Николом Ђурковићем српски театарски триумвират. Повезани су у времену и простору, и у духу. Носиоци су истих национално-културних тежњи и порука. Они су наши школовани театарски ствараоци који су од малих ногу у театру.

Бокељски Срби су почели своју сарадњу са Вујићем у Трсту. Ту је постао кућни учитељ познате трговачке и богате породице Квекића.⁶⁵ Супруга Антона Квекића, Ана Квекић је из Херцег-Новог од Цвјетовића. Квекићи су га пазили, омогућили су му учење италијанског и француског

⁶⁵ Ј. Вујић. Животописаније. Карлстадт, 1833 (Карловац). стр. 164. и даље.

језика у Трсту, а дали су му и средства да пропутује Италију и упозна се са њеном културом, позориштима посебно.⁶⁶ О раду у Трсту и путовању кроз Италију подробно је описао у свом дјелу „Јоакима Вујића славено-сербскога списатеља ЖИВОТООПИСАНИЈЕ и чрезвичайна његова прикљученија.“⁶⁷ У листи претплатника на ову Вујићеву књигу наћи ћемо велики број Бокеља, богатих трговаца, помораца и родољубаца, као што су: Максим Куртовић, Петар Теодоровић, Јован Ћирковић, Марко Квекић, Георгије Ђуровић, Христовор Поповић, Христифор Цвјетовић. Михаило Вучетић, Матеја Драгичевић, затим отац Николе Ђурковића Стефан Ђурковић, чиме се потврђује да су Николини Ђурковићи још око 1833. године били у Трсту, затим Јован Гопчевић, Матеја Ђурановић, Симеон Катурић. Вучетићи, Мекше, Ризнићи и други.⁶⁸ Дугачка је листа пренумераната, углавном значајних личности из наше историје, књижевности и културе. Међу њима је, као једина из Америке, из Бостона, „Благородна, Благоразумна, Славна и Високоучена Госпожа Терезија Робинзон, рођена Јакоб, Попадија евангелистичкога Вјероисповједанија она иста која је са српског на њемачки језик превела 226 народних пјесама, за чије штампање је повољну рецензију написао славни Гете, у Вајмару 1825. године.“⁶⁹

Јоаким Вујић ће нам открити своје донаторе, спонзоре и спаситеље, тек у свом скоро посљедњем дјелу „Путешствије по Унгарији, Валахији, Молдавији, Бесарабији, Херсону и Криму“, које је штампао у Београду 1845. године.⁷⁰

Дјело је посветио Спиридону Филиповићу од Сундечића, чији су родитељи из Рисна, архимандриту, носиоцу највећих руских одликовања (Златног крста са лентом, великомученика Георгија; Ордена Св. Ане; Ордена Св. Владимира; Златне осмокрилне звијезде и др.). Посвета је написана на латинском и славјаносербском Вујићевом језику, у манастиру Гиржавки 10/22. јуна 1842. године.

Објашњавајући разлоге свога путовања, односно бјегу у Русију, Вујић не заборавља да наброји своје непријатеље који му загорчавају живот. Највише се окомио на Вука Карацића, који је заједно са Копитаром препоручио да стари и изнемогли Вујић не добије неку малу пензију од

⁶⁶ Исто, исти, стр. 166. и даље.

⁶⁷ Јоакима Вуича славено-сербскога списатеља ЖИВОТООПИСАНИЈЕ и чрезвичайна његова прикљученија. У Крлштадту, 1833.

⁶⁸ Ј. Вујић. Исто дјело, стр. 468-470.

⁶⁹ А. Ујес. Бој на Салашу у марту 1836. године. “Политика“ 2004.

⁷⁰ Ј. Вујића Путешствије по Унгарији, Валахији, Молдавији, Бесарабији, Херсону и Криму. Београд, 1845.

цара Франца, пошто је већ био награђен похвалом од цара, као један од 10 најбољих учитеља српских школа у царевини године 1813.). Он у свом предговору (стр. III и IV) води полемику са оним књижевницима и критичарима који му критикују дјело о Карађорђу, ријеч је о драмском дјелу „Црни Ђорђе или Отјатије Београда от Турака“. Можда ова напомена не би била од значаја да у овом тексту, односно његовој одбрани од „безумни невјежа“ и „бједни глупака“⁷¹, не наводи, односно не указује на познавање Аристотелове поетике, посвећене позоришној умјетности коју је вјероватно учио у Братислави или је проучавао у Будиму, Пешти или Трсту.⁷² Он се оgraђује од њихових критика и закључака да њему „карактер његов не дозвољава, друге малоумне и невјеже људе јавно изобличити:...“ Он наводи супротан примјер гдје Мађарска академија наука шаље једног научника на пут на Далеки Исток, да тамо негдје у Сибиру тражи поријекло Мађара.⁷³ Тиме жели да укаже на сталне међусобне свађе и недостатак гледања у будућност и јадно стање истраживача.

Позоришни трг (Piazza del Teatro) у Трсту са зградом позоришта.

⁷¹ Исти, исто. стр. III и IV.

⁷² Први пут овдје констатујемо да је Ј. Вујић познавао Аристотелову етику, њен смисао и да је био међу првим српским књижевницима и позоришним ствараоцима који је и теоријски промишљао позоришно стварање.

⁷³ Ј. Вујић. Путешествије по Унгарији...стр. IV.

Вујић је пошао на своје путошество са незнатним новцем у цепу, али је зато понио своје књиге које је наумио успут продавати и тако се исхрањивати и путовати док не нађе неког донатора, заштитника и слично. Допутовао је у Галац. Ту се упознао са Василијем Маловом, Гавром Стефановићем, Ђорђевићем и Николом Црногорчевићем, Шпиром Ђурковићем и другима. Тај Шпиро Ђурковић, највјероватније од рисанских Ђурковића, дао је Вујићу писмо-препоручу за Г. Петра Поповића, трговца у Одеси. У опису Одесе Вујић не заборавља да у дугачкој фусноти (стр.68) наведе да је Одеса у ствари стари римски град Овидиополис, који је добио име по римском пјеснику Овидију, који је овдје био изгнан, због сатиричних стихова које је написао против римске царице Аугусте, жене Цезарева. И додаје да су те далеке земље биле за Римљане мјеста изгнанства, „што је сада Сибир код Росиана“. Вујић не заборавља да детаљно опише и театар у Одеси и његову функцију у граду и Русији. Нашао је коначно Поповића коме је Шпиро Ђурковић препоручио Вујића, предао му писмо, а овај када га је прочита овеселио се. Поповић, највјероватније син Вуколаја Поповића из Рисна, иначе катихете у Котору, каже Вујићу: „Та ја сам Ваше многе књиге јоште када сам био у Боки код моје куће читао.“- На жалост у кући Вуколаја Поповића у Рисну, сигурно су пропале многе књиге из његове богате библиотеке. А данас у Рисну нико не зна ни гдје им је била кућа. Вујић наставља описивање познанства са рисанским трговцима:

„Такожде исти Г. Поповић учини ме познати са њеким Г. Драгом Катерићем⁷⁴ ондашњим трговцем, а родом из Боке Которске из мјеста Рисна,⁷⁵ код кога сам ја за цијело пребивање моје у Одеси свободну трапезу имао, ако ме ко други од трговаца не би на објед позвао. Овај добродјетелни и љубавиви Сербљин Катерић тако по совершенију првога обједа, даровао ми је 25 рубаља...“ Своју захвалност Рибњанима и одушевљеност њиховим љубљем Вујић је изразио на стр. 80. овим текстом:

Бока јест једна мала Провинција под Управљењем Аустријским, која лежи између Црне Горе, Дубровника иначе Рагузе, Далмације и Адријатическог морја. Житељи ове Провинције јесу скоро сви морепловци и трговци, а при том једни честни, милостиви, благодјетелни и великодушни људи; а то сам ја сам искусити могао код ови благодјетелни љубитеља, да што сам год ја у животу мом присни благодјетелја

⁷⁴ Катерићи су позната трговачка и богата породица из Рисна.

⁷⁵ Име града Рисна Вујић је написао слично Вуку Караџићу прије него што је дошао у Рисан. Тек у другом издању свога чувеног Рјечника Вук ће правилно написати Рисан.

и ходатаја мои имао, сви су понајвише били из Боке Которске, како ти: Его Високопреподобје Г. Спиридон Филиповић Архимандрит Свјато-Вознесенскога манастира Гиржавке у Бессарабији, који је такожде и разних Росијских Орденов Кавалер, који ми је за печатаније ове моје књиге 50 Цесарских Дуката благоусердствовао даровати, за који дар ја му теплосердечно благодарим. Потом следују блаженопочившиј Благодјеи мои Антониј Квекић, госпожа супруга његова Ана, рођена Цвјетовић и Флориј Јоанновић у Тријесту. Најпосле добри и шчедри заштититељи и Благодјеи моји у Одесси били су Господа Петар Поповић, Драга Катурић, Вид Милутиновић, Лука Ожеговић и прочиј њеки; само у Одесском числу што није био Бокез Александр Дамјановић, него из Унгарије Сербљин.“

Овакав хвалоспјев Бокељима још нијесам читао, па сам га зато цијелога и навео. Посебно мјесто у овом његовом дјелу заузима описивање боравка код Архимандрита Спиридона Филиповића Сундечића. Затим његова биографија која је многим нитима везана за Рисан, Боку Которску, за Први српски устанак, Карађорђа и Београд. Чињеница да су родитељи С. Филиповића Сундечића из Рисна и да је он на најхуманији начин примио и у свом манастиру његовао и помагао Ј. Вујића, говори у прилог неких дубљих, судбинских веза између Бокеља и Ј. Вујића и српског духовног система, односно позоришног система у Срба који се развијао у Трсту, Пешти, Новом Саду, Темишвару, Котору, Београду, Панчеву, Земуну, Рисну и у Одеси, гдје је прије неколико година преминуо Д. Злоковић, родом из Боке, из старе породице бокељских Злоковића, као један од првака опере у Одеси.⁷⁶

Игром случаја, Никола Ст. Ђурковић, најзначајнији Стеријин сарадник у грађењу Националног позоришта на српском језику у Београду, затворио је један чудесни театарски круг. Као Јоаким Вујић и он је своје „театарске школе“ започео у Трсту, а завршио их у Панчеву и Београду, као управник Другог националног позоришта „Театра код Јелена“, у коме је у фебруару 1848.⁷⁷ приказао Вујићево дјело „Дивљаци или Фернандо и Јарика“. Вујић је већ био преминуо а Ђурковић је, вјероватно из пијетета према „оцу српског позоришта“ а можда и на наговор Стеријин, приказао његов превод и посрбу „Фернанда и Јарике“ коју је Вујић штампао још 1805. у Будиму.

Подсјетимо се, Стеријин епитаф Вујићу гласи:

„Слаб, чемеран, јадан, но ревност,
Све што си народу дао, дао си бадава,

⁷⁶ Податак о Злоковићу, прваку опере у Одеси добио сам од др проф. Надежде Мосусове теоретичара и историчара музичке уметности.

⁷⁷ М. Томанл, Споменица. стр. 77

С црном јоште штето, трпећи много
глад и оскудност.
Бедни Вујићу наш, земља ти слатка
буди.“

О Ђурковићевим сценско-музичким дјелима и раду у Панчеву и Београду (1840 – 1842 – 1846 – 1847 – 1848)

Ђурковић је за десет година свога музичког и позоришног стварања створио цијели мали умјетнички космос, своју стваралачку лабораторију, са бројним резултатима у многим дисциплинама које су саставни дио сложеног сценско-музичког стварања. Подсјетићемо на неке његове успјешне пројекте и њихов значај за остварење Стеријиног система српског позоришта.

- Редитељски је поставио на сценама Панчева и Београда преко 60 драмских дјела и по броју и квалитету представа он заузима највише мјесто у свом времену и у српском театру, свога времена;
- Превео је 30-40 драмских дјела са италијанског, њемачког а можда и са француског језика на српски језик; спада у најплодније преводиоце драмских дјела (прераде, посрбе и сл.) у српској позоришној умјетности прве половине XIX вијека;
- Био је први композитор у Срба. Компоновао је црквену и свјетовну музику, посебно је компоновао сценску музику, за своје режије; био је познати композитор предреволюционарног времена а његове борбене пјесме су „електрисале публику“ његових представа;⁷⁸
- Био је један од највећих глумаца свога времена, а надахнуте позоришне критике о Ђурковићу писао је сам Стерија;
- Био је изврстан пјевач, солиста. Имао је свој квартет и октет, са којим је приређивао музичке наступе, а критичари хвале његове музичке приредбе као „најбоље са ове и оне стране Дунава и Саве.“
- Вјероватно је он утицао на Стерију да започне рад на либрету „Постанак Царства Српског“. У извјештају Сербских народних новина (Бр.4, од 18.јуна 1844.) гдје се говори о успјесима Н. Ђурковића и његовог театра, постоји и реченица: „ Србски овдашњи љубитељи лепи художества приправљају се са представљенијем „Трговци из Венеције“⁷⁹ са италијанског језика; такођер приправља се за будућу јесен народна жалосна игра „Паденије Србскога Царства“ оригинално сочуненије Г. Ј. С. Поповића, с пјевањем.“ Вјероватно је ријеч о најави Стеријиног

⁷⁸ Ђ. Малетић, Грађа. стр. 17.

⁷⁹ Емануило Јанковић. “Трговци“ од Голдонија, превод и посрба са италијанског језика. Лајпциг, 1787.

дјела „Милош Обилић или Бој на Косову, Позоришни извјестилац на крају каже: „Дружтво пак сад совјетује се, да предузме целу оперу, и то „Il Barbiere di Siviglia“ на србском језику представити.- Овај податак представља Ђурковића као нашег првог композитора и врсног пјевача, који планира да припреми и изведе цијелу оперу на српском језику. Било би то прво извођење једне опере на српском језику. Он је већ пјевао фрагменте италијанских опера у разним свечаним приликама, на Двору и другим мјестима.

- У Панчеву је створио свој велики „Werkstaat“, у коме је остваривао своје велике планове. Водио је велико и успјешно „Панчевачко српско црквено певачко друштво“, своје и панчевачко „Градско добровољно српско позориште“, формирао је и водио велики хор, стално је сарађивао са Градском војном музиком коју је употребљавао за вријеме позоришних представа и низа других градских свечаности које је режирао. Створио је глумачки ансамбл у коме су сви глумци истовремено били и одлични пјевачи.
- Био је школовани музичар, учио је музику код чувеног композитора црквене и друге музике у Трсту, Франћеска Синика (Францесцо Синицо, 1810 -1865), што нам је открио Душан Михалек, што није до сада било познато, па су га сматрали „слухистом“, аматером у музици. Ђурковић је својим радом и музичким приредбама утицао на оснивање „Београдског музичког друштва.“
- Ђурковић је најплеменитији и најзначајнији изданак бокелске умјетничке лозе, који је своје способности и таленат уградио у панчевачку позоришну и музичку културу (гдје су га ради тога и прогласили почасним грађанином Панчева), као и у позоришну и музичку културу Београда, у коме је, заједно са Стеријом Поповићем остварио Друго национално, професионално и репертоарско позориште на српском језику. То је неоспорно његов највећи допринос којег је један умјетник могао да оствари у своме времену и животу. Београд му још није одао дужну пажњу.⁸⁰

Сасвим сам сигуран да Ј. Стерија Поповић и поред свога великог талента, високог мјеста које је заузимао у хијерархији тадашње власти, не би могао да оствари своју СРПСКУ ВАРИЈАНТУ ЕВРОПСКОГ ПОЗОРИШТА УСРЕД БЕОГРАДА НА СРЕДОКРАЋИ ИЗМЕЂУ ОРИЈЕНТА И ЗАПАДНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ, БЕЗ НИКОЛЕ ЂУРКОВИЋА.

⁸⁰ Писац ових редова више пута је покушао да преко Института за музикологију САНУ у Београду, и на другим мјестима, убједи музичке стручњаке да један научни скуп посветимо Н. Ст. Ђурковићу. До сада нијесам успио. Предлози и пројекти су остали у мојој архиви.

У великом просвјетном и културном, посебно театарском стварању Ј. С. Поповића налази се и велико музичко и театарско стварање Бокеља Николе Стеванова Ђурковића, родом из Рисна. Неоспорно је да су бројни пренумеранти из Боке Которске на Стеријина и Ђурковићева дјела допринијели њиховој популарности, духовној, моралној па и материјалној подршци, а тако исто и сакупљачи претплатника, међу којима се налазе и значајни људи из Боке, из Трста и других крајева гдје су живјели Бокељи, Црногорци, Срби и њима сродни људи - ипак, највећи допринос Стеријином позоришном систему остварио је Н. Ђурковић, конкретним умјетничким стварањем, као управник позоришта, редитељ бројних Стеријиних дјела, композитор сценске музике, као изврсан глумац у Стеријиним дјелима и дјелима европске драматургије на репертоару Стеријиног театра у Београду (1847/1848).

Претпостављам да ће доћи вријеме и да ће се наћи млађи истраживачи, који ће са много мање труда, уз помоћ дигиталне технике, преиспитати наше резултате, допуњавати их и стварати сложеније слике наше прошлости, него што смо то ми могли.

Сврха овога рада није била да исцрпно, свестрано и искључиво на примарној документацији освијетли сложени свијет бокељске културе и њен потпунији однос према Јовану Стерији Поповићу и позоришту на српском језику у Боки, већ само да покуша да објасни неколико догађаја који доказују Стеријино присуство у Боки и учешће мањег броја Бокеља у Стеријином позоришном систему повезујући у један дијалектички низ напора Доситеја Обрадовића, Јоакима Вујића, Ј. Стерије Поповића, Николе Ђурковића и да укаже на огромну улогу коју је у позоришној и музичкој култури имало „Српско пјевачко друштво –ЈЕДИНСТВО“ из Котора, не умањујући, због тога, значај Рисна, Будве или Херцег Новог, већ напротив повезујући их са широким просторствима на којима су Бокељи остваривали своју бокељску, али и европску и свјетску позоришну културу.

Потврђујући изузетан значај друштва „Јединство“ из Котора, желим да констатјем да је оно било најзначајнији културни центар православних Срба у Боки Которској, међутим, није било шовинистичка база. Прото Јован Бућин у свом мудрому раду наводи: “Године 1881. успјела је аустријска влада, да посије сјеме раздора и неслоге међу браћом Србима и Хрватима, која је за дуги низ година задала доста јада, једнима и другима. Ни Котор не остаде поштеђен. У самом почетку године, которски Срби основаше „Српску читаоницу“ а Хрвати „Славјанску“, коју затим претворише у „Хрватски дом“. Браћа се подијелише и закр-вавише. Та неслога дјеловала је и на „Јединство“. На Св. Саву а у локалима „Српске

Котор – западна врата

читаонице“ друштво је приредило ванредно сјајну забаву, на коју је позвало само которске Србе. Пјевале су се само српске пјесме, свирале се српске композиције, водила се само српска кола. Такав бијаше жалосни дух времена. Био и неповратио се!“ Ова процјена стања проте Ј. Бућина јасније говори од било каквог објашњења. Ј. Бућин ће у својој књижици за сљедећу 1882. годину забиљежити:“ На Савин дан друштво је приредило скромну забаву. Пјевале су се цензурисане пјесме.“

У „Јединству“ је писана културна историја српског народа у Боки Которској. Драгоцјену књижицу о „Јединству“ требало би поново издати као посебно издање. Када сам 1979. године почео да припремам велику изложбу под називом „Стерија на југословенским сценама“, а она је била заједнички пројекат Факултета драмских уметности у Београду и Стеријиног позорја, односно његовог Документационог центра из Новог Сада, прикупљајући податке (литературу, плакате, фотосе, архивска документа и др.) изучавао сам и присуство Стеријино у Боки Которској и Црној Гори. - Случај је хтио да сам се послѣ великог земљотреса нашао и у Котору⁸¹ гдје сам фотографисао познату кућу Ришњанина Ђура Чучка у којој је некада давно, 1860. године приказана Стеријина комедија „Кир Јања“, а у оквиру умјетничког стварања „Јединства“- наишао је господин Владан ЛАЗАРЕВИЋ познати которски адвокат из старе аристократске куће, власник те велике и дивне зграде и повео ме са собом у просторије у којима је некада приказана та чувена представа. Стајао сам мирно као

⁸¹ Био сам члан Савјета за пострадале крајеве Црне Горе, и у том својству радио на подизању институција културе у Црној Гори. Учествовао сам у оцјени пројеката за нови Дом културе у Котору, који носи име „Никола Ђурковић“ али се ради о народном хероју из II свјетског рата а не о Николи Ђурковићу, његовом чукуњеду.

у цркви и побожно гледао просторе у којима је представљана Стеријина комедија, као прва јавна грађанска представа на српском језику. Учинило ми се да сам тог тренутка посвећен у неку лијепу и далеку тајну. Дубоко сам захвалан господину Лазаревићу на овом открићу, односно позиву да посјетим то тајанствено и скровито мјесто.- Оно још увијек није ничим обиљежено као сјећање на овај велики театарски догађај. Предлажем да се то учини на најбољи и свечан начин.

Палата Пима, некадашњи власник Ђуро Чучак Ришљанин. У њој је на Савиндан 1860. год. Српско пјевачко друштво „Јединство” приказало прву јавну позоришну представу Стеријиног „Тврдицу” касније названа „Кирјања”. Данас је зграда у власништву Војина Лазаревића познатог грађанина Котора и почасног члана „Јединства” (снимио А. Ујес)

Желим да веома видљиво подвучем чињеницу да Бока Которска и њена урбана цивилизација не може ни у једном историјском тренутку да се одвоји, или посебно посматра као некакав затворен или јединствен дјелић свијета. Неоспорно је да Бока представља културни микрорегион, међутим она је увијек била стварни мост и коридор између Медитерана, (који повезује евро-афро-азијске културе), и културе унутрашњости Балкана.

Бока Которска је одувјек била везана како са „народима с мора“, тако и са „народима из брда“ што је одређивало специфичности њене сложене културе, а позоришта посебно.

За наше изучавање позоришне културе српског језика Стеријиног времена, од изузетног је значаја позоришна култура града Которау којем су биле главне институције свих друштвених поредака и инструменти власти којима се управљало духовним стварањем. Ријеч је о војним, ци-

вилним и професионалним властима. Град Котор је представљао посљедњи велики европски културни центар, преко којег се преносила и позоришна култура.

Котор, Рисан, Херцег-Нови и Будва били су централне ганглије једног позоришног система који се развијао на српском језику и уз подршку и помоћ православне цркве и њених институција. Није никакво чудо што су се неке позоришне појаве у овим градовима остваривале прије или истовремено са сличним појавама у великим градовима српског народа (Београд, Нови Сад, Крагујевац, Ниш, Вршац, Сомбор, Панчево, Бела Црква, Темишвар и други). Примјера ради: „Библиотека Општества Рисанског“ основана је 1835. године и била је прва народна библиотека и читаоница у Боки и Црној Гори. „Српско пјевачко друштво-Јединство“ у Котору основано је 1839. године, док је оно у Панчеву основано само годину дана раније 1838. То је вријеме када се оснивају српска пјевачка друштва и у Трсту, Дубровнику и још неким градовима. Случај Николе Ст. Ђурковића јасно свједочи о активностима на пољу позоришне умјетности и учешћу Бокеља у тој области. Приказивање Његошевог „Горског вијенца“ у Рисну 1851. године говори о интелектуалном, организационом, материјалном, умјетничком и позоришном сазријевању и релативно високом нивоу свијести извођача, али и њиховим стручним способностима.

Долазак српских путујућих позоришта у Црну Гору, преко Котора и у Котор - отвара ново питање о утицају српске позоришне културе на Котор и Црну Гору. Та питања су стално отворена. Случај зидања „Зетског дома“ на Цетињу открива заједничке везе са Србијом, Војводином (која је тада била под АустроУгарским властима), са Чесима, Русима. Новосадска „Застава“ прати зидање зграде скоро из дана у дан. Свако мјесто у Боки Которској дало је понеки прилог за „Зетски дом“. Тај заједнички дух још није до краја одгонетнут.

У години Стеријиних јубилеја ми смо само подсјетили на нека драмска дјела његова која су приказивана у времену до 1914. године, указујући да је ријеч о нешто ширим оквирима који се односе на излазак српске позоришне дјелатности на европску сцену. Бока је у том правцу дала свој не мали прилог. Наша констатација да без Николе Ђурковића не би било ни Стеријиног Националног позоришта „Театра код Јелена“ па ни Стеријиног ангажмана у овој области људског стварања, потврђује величну и значај тога доприноса.

Умјесто закључка

Стеријини јубилеји су нас усмјерили на трагање за представама које су приказане у Боки Которској а грађене су на његовим дјелима. Међутим, ми смо то проширили и на допринос стваралаца и људи из Боке Которске Стеријином позоришном систему и позоришном систему грађеном на српском језику, чиме смо неминовно дотакли и Јоакима Вујића и његово театарско стварање и везе са Бокељима.

Позоришно стварање смо проширили на позоришну културу па смо обухватили не само представе, као јавни и умјетнички чин, већ и распрострањеност Стеријиних и Вујићевих драмских дјела по библиотекама Боке, онолико колико нам је то познато, јер та област није довољно обрађена па је само додирујемо са препоруком да се плански и систематски обради.

Стеријино позоришно стварање смо схватили као облик сложеног интелектуалног, национално-културног и умјетничког рада са веома јасним циљевима и намјерама. Ријеч је о просвјетитељском театру дакле о угледању на најзначајније писце драмских дјела тога времена, на Дидроа, Волтера, Лесинга, Гетеа и Шилера, чија су дјела преводили наши просвјетитељи Доситеј Обрадовић, Емануило Јанковић, Јоаким Вујић, Никола Ђурковић па и сам Стерија.

Указали смо на велику умјетничку, културну и националну улогу „Српског пјевачког друштва-Јединство“ из Котора, које је успјело да према провјереним подацима прикаже прву Стеријину комедију „Кир Јања“ и тиме започне сценске реализације Стеријиних дјела. Захваљујући „Јединству“ и његовим позоришним представама изведеним на српском језику у Боки Которској је створена стална театарска лабораторија на српском језику, која је окупљала значајне ствараоце и интелектуалце и умјетнике. „Јединство“ је у свом стогодишњем раду било центар српског бокељског грађанства које је сарађивало са свим ствараоцима без обзира на вјеру и језик, био је то најзначајнији КУЛТУРНИ ЦЕНТАР БОКЕ КОТОРСКЕ који се својим радом одужио и Јовану Стерији Поповићу.

Зграда Которског позоришта након земљотреса

Alojz Ujes

PERFORMANCES OF STERIJA'S WORKS ON THE STAGES
OF THE BOKA KOTORSKA BAY AND PARTICIPATION OF THE BOKA
PEOPLE IN STERIJA'S THEATRICAL CREATIONS TILL 1914

Summary

In honour of Sterija's jubilees (1806-1856-2006) the author writes about the dramatic works by Jovan Sterija Popović (1806-0856) performed in Serbian, in Boka Kotorska till the year 1914. He cites the performances of Sterija's works in Kotor (1860,1874,1876), in Budva (1862) and Herceg-Novi (1878) connecting them with the performances of Sterija's works on the stages of Zagreb (1840-1842), Belgrade (1841-1842; and 1847-1848), Novi Sad (1838), Pančevo (1839, 1844 and later) and other places. The author points out that Sterija's works enabled the establishment of the national theatre in Belgrade (1841-1842; and 1847-1848), and creation of a special European variance of Serbian theatre in Belgrade built under the Turkish occupation.

The author specially points out the role of the Boka people and Montenegrins in the establishment of Sterijino Pozorje (National Drama Festival) and the National theatre of the Serbs in Belgrade, pointing out musical and dramatic creation of Nikola Stefanov Đurković from Risan, the first composer among the Serbs, director of the "Serbian Church Singing Society of Pančevo", who was the director of the Second National Theatre in Belgrade "Teatar kod Jelena", as an organizer, translator and adapter of plays, great actor, singer, universal artist and Sterija's closest collaborator – the artistic promoter who together with Sterija and the Court of Karadordevic deserves credit for the establishment and work of the National Theatre in Serbian language in Belgrade.

The author also underlines the significant role of numerous refugees in Vojvodina, Belgrade and Serbia from the Boka Bay, Montenegro, Herzegovina and other regions, who presented a separate ethnic, language, cultural and religious group, and who mostly through donations, sponsorships, subscriptions to the editions of the works by Vujić, Sterija, Đurković and the others, enabled cultural and in particular theatrical work and creation.

For the first time the author reveals the experience of Joakim Vujić, "the father of Serbian theatre", with the people of Boka, whom he praises enthusiastically because they helped him on many occasions and saved him from famine and poverty.

This is for the first time that the theatre performances in Serbian in the Boka Kotorska Bay is included in the whole system of theatrical creation of the Serbs from Belgrade, Zagreb, Novi Sad, Trieste, Pančevo, Sombor, Zemun, Vršac, Bela Crkva (in Banat), Timișoara and other towns in diaspora.

The author particularly lays stress on the exceptional function of the "Serbian singing society Jedinstvo" of Kotor, as the most significant cultural and theatrical centre of the Boka Kotorska Bay till 1914. Finally he suggests systematic and long-term research of the theatrical culture in the area of the Boka Kotorska Bay.